

Dr Karolina Malinowska-Krutul

Sąd Okręgowy w Białymstoku

VIII Wydział Karny Odwoławczy

SĄDOWA KONTROLA ZATRZYMANIA

Streszczenie

Zatrzymanie jest jednym ze środków przymusu przewidzianych w kodeksie postępowania karnego z 1997 roku. Sądowa kontrola zatrzymania jest kluczową gwarancją spośród katalogu uprawnień procesowych służących zatrzymanemu. Stanowi barierę przed nielegalnym stosowaniem tego środka i zapobiega jego nadużywaniu przez organy ścigania. Na ukazaniu roli sądu w zakresie kontroli zasadności, dopuszczalności i prawidłowości wykonania zatrzymania koncentruje się niniejsze opracowanie. Aby przybliżyć tę tematykę koniecznym stało się omówienie rodzajów zatrzymania, wyszczególnienie podstawowych gwarancji procesowych zatrzymanego na gruncie ustawy karnoprocesowej i regulacji konstytucyjnych.

Słowa kluczowe: zatrzymanie, wolność osobista, bezpieczeństwo, sąd, sądowa kontrola, proces karny.

JUDICIAL REVIEW OF DETENTION

Abstract

Detention is one of the coercive measures regulated in the 1997 Code of Criminal Procedure. Judicial review of detention is an essential warranty among the catalog of procedural rights of the detained. It constitutes a barrier against illegal use of detention and prevents the investigating bodies from abusing this specific right. Presented study focuses on the judicial control of detention, as well as the admissibility and regularity of detention proceedings. In order to introduce the topic, it appears vital to discuss the types of detention and highlight basic procedural guarantees of a detained, on the basis of the Corporate law and constitutional regulations.

Keywords: detention, personal freedom, security, court, judicial review, criminal trial.

Uwagi wstępne

Postępowanie karne z natury rzeczy jest związane z ingerencją organów ścigania w dziedzinę osobistego życia obywatela. Charakter czynności procesowych sprawia, że ingerencja ta jest nieunikniona i że pociąga za sobą wiele ograniczeń. Rzecz oczywiście w tym, aby ograniczenia te nie przekraczały miary niezbędnej dla zabezpieczenia prawidłowego przebiegu i skuteczności postępowania karnego. Na straży powyższego winien stać organ sądowy. Obecnie we wszystkich państwach, które można określić jako demokratyczne, decyzje w zakresie najpoważniejszych ograniczeń praw i wolności obywatelskich, już na etapie postępowania przygotowawczego, podejmuje lub kontroluje organ sądowy.

Godzi się zauważyć, iż zwłaszcza stosowanie środków przymusu w postępowaniu karnym może oznaczać wkraczanie w sferę konstytucyjnych praw obywatelskich¹. Szczególnie dolegliwym spośród nich, a przewidzianym w przepisach Kodeksu postępowania karnego (dalej : k.p.k.)² jest zatrzymanie. Ogólnie w literaturze prawniczej przyjmuje się, iż polega ono na krótkotrwałym pozbawieniu wolności określonej osoby³. Taka zatem decyzja z uwagi przede wszystkim na fakt, iż wkracza w podstawowe prawo człowieka rangi konstytucyjnej, jakim jest wolność osobista, musi być tym bardziej wolna od arbitralności i swobody organu ją podejmującego. Z chwilą zatrzymania osoba zatrzymana zostaje pozbawiona nie tylko prawa swobodnego poruszania się, ale także chociażby porozumiewania z innymi osobami, przyjmowania przedmiotów bez zgody organu zatrzymującego. Szczególnej wagi nabierają zatem uprawnienia sądu w przedmiocie kontroli legalności, zasadności i prawidłowości wykonania owego zatrzymania. Istotnym jest przy tym, aby z jednej strony –

¹ Zob. S. Pikulski, K. Szczechowicz, *Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w świetle praw i wolności obywatelskich*, Olsztyn 2004, s. 32.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997, Nr 89, poz. 555 ze zm.).

³ Zob. R. A. Stefański, *Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 10, s. 33; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1985, s. 267; S. Kalinowski, *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1981, s. 150.

uwzględnić interes wymiaru sprawiedliwości i zabezpieczyć tok postępowania, a z drugiej strony – stworzyć warunki przestrzegania zagwarantowanych zatrzymanemu praw.

Prezentacja tematyki sądowej kontroli zatrzymania wymaga, w pierwszej kolejności, scharakteryzowania wyróżnianych w literaturze rodzajów zatrzymania, wyszczególnienia katalogu podstawowych gwarancji procesowych zatrzymanego, a następnie zaprezentowanie na tym tle roli sądu w zakresie kontroli zatrzymania.

Najistotniejsze znaczenie z perspektywy praktyki ma zatrzymanie procesowe, a zasadniczo zatrzymanie właściwe. Stąd większość uwag dotyczy tego rodzaju zatrzymania.

Rodzaje zatrzymania i ich charakterystyka

Biorąc pod uwagę kryterium celu, jaki ma spełniać zatrzymanie, w literaturze przedmiotu wyróżnia się cztery podstawowe formy zatrzymania:

- procesowe (art. 243 k.p.k. – 248 k.p.k.),
- penitencjarne – ma miejsce w stosunku do osób pozbawionych wolności, które na podstawie zezwolenia właściwego organu opuściły areszt śledczy lub zakład karny i nie powróciły do niego w wyznaczonym terminie (art. 15 ust. 1 pkt 2 a ustawy o policji)⁴,
- prewencyjne, porządkowe – następuje w stosunku do osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednio zagrożenie dla życia i zdrowia ludzkiego jak również dla mienia (art. art. 15 ust. 1 pkt 3 ustawy o policji),
- administracyjne – polegające na tym, iż osoby w stanie nietrzeźwości, które swoim zachowaniem dają powód do zgorzenia w miejscu publicznym lub w zakładzie pracy, znajdują się w okolicznościach zagrażających ich życiu lub zdrowiu albo zagrażają życiu lub zdrowiu innych, mogą zostać doprowadzone do izby wytrzeźwień, zakładu opieki zdrowotnej, lub innej właściwej placówki wskazanej przez

⁴ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. 1990, Nr 30, poz. 179 ze zm.).

jednostkę samorządu terytorialnego albo do miejsca zamieszkania lub pobytu (art. 40 ust. 1 i 3 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi)⁵.

W literaturze procesu karnego przyjmuje się, iż zatrzymania penitencjarne, porządkowe i administracyjne są określane jako zatrzymania pozaprosesowe, bowiem nie realizują one zadań procesowych. Natomiast zatrzymanie procesowe Kodeks postępowania karnego różnicuje jako trzy rodzaje:

- ujęcie osoby (art. 243 k.p.k.),
- zatrzymanie właściwe (art. 244 k.p.k.),
- zatrzymanie na żądanie organów procesowych (art. 247 k.p.k.).

Tak zwane ujęcie ma w stosunku do zatrzymania właściwego, charakter subsydiarny, ponieważ odbywa się w zastępstwie Policji lub innego zobowiązanego do tego organu. Jest to uprawnienie przysługujące każdemu człowiekowi, czyli każdy ma prawo do zatrzymania osoby. Nie jest ono formalnym aktem, ale bezpośrednią reakcją, niejako naturalnym zachowaniem skierowanym bezpośrednio przeciwko sprawcy przestępstwa. Aby jednak było legalne, jest dopuszczalne jedynie w dwóch sytuacjach: na gorącym uczynku przestępstwa lub w pościgu podjętym bezpośrednio po popełnieniu przestępstwa. Spełnienie któregokolwiek z tych warunków nie jest jeszcze wystarczające do legalnego ujęcia osoby. Konieczne jest bowiem, by ponadto zachodziła: obawa ukrycia się tej osoby lub nie można było ustalić jej tożsamości.

Ujęcie osoby następuje zatem, gdy sprawca znajduje się w momencie popełniania przestępstwa lub po jego popełnieniu, jednak gdy jeszcze pozostaje na miejscu przestępstwa lub w jego pobliżu. Nie ma tu znaczenia rodzaj popełnionego przestępstwa, jak też wysokość grożącej za nie kary. Pościg w ujęciu art. 243 § 1 należy rozumieć tak jak to się przyjmuje – w języku potocznym jako podążanie za sprawcą, którego przestępne zachowanie się zostało dostrzeżone, w celu uniemożliwienia mu oddalenia się⁶.

⁵ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. 1982, Nr 35, poz. 230 ze zm.).

⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 3 lipca 2008 r., sygn. akt II AKa 78/08, OSA 2010, z. 6, poz. 36.

Czas pościgu nie jest ograniczony, może on trwać zarówno kilkanaście sekund, kilka minut, jak i kilka dni⁷.

Przy ujęciu chodzi więc o sytuację, w której nieujęcie sprawcy mogłoby utrudnić lub wręcz uniemożliwić prowadzenie postępowania karnego. Obawa ukrycia się sprawcy może wynikać z jego zachowania, np. gdy podjął próbę ucieczki, jak też z zagrożenia karą – zwłaszcza obawa surowej kary grożącej za przestępstwo może być silnym bodźcem do ukrywania się. Taka obawa może zachodzić, gdy sprawca nie ma stałego miejsca zamieszkania lub pobytu i mogą wystąpić trudności z jego odnalezieniem w toku postępowania karnego.

Niemożność ustalenia tożsamości osoby zachodzi przede wszystkim, jeżeli sprawca nie jest znany osobie zatrzymującej go i nie posiada przy sobie dokumentów (np. dowodu osobistego, paszportu) pozwalających na ustalenie danych dotyczących jego osoby lub okazany przez niego dokument budzi wątpliwości co do wiarygodności.

W kwestii przesłanek prawnych zatrzymania właściwego, należy wskazać art. 244 § 1 k.p.k. Wyposaża on Policję w uprawnienie do zatrzymania osoby podejrzanej, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo, a przypuszczeniu temu towarzyszy dodatkowo obawa ucieczki lub ukrycia się tej osoby, albo zatarcia śladów przestępstwa lub nie można ustalić jej tożsamości albo istnieją przesłanki do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyśpieszonym.

Zatem najważniejszą przesłanką, która musi zawsze wystąpić, aby można było zatrzymać osobę, jest uzasadnione przypuszczenie, że ta właśnie osoba popełniła przestępstwo. Dodatkowo musi zachodzić przynajmniej jedna z nw. podstaw prawnych:

- obawa ucieczki lub ukrycia się takiej osoby,
- obawa zatarcia śladów przestępstwa – działania zmierzające do uniemożliwienia lub utrudnienia czynności mających na celu wyjaśnienie okoliczności sprawy,

⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2000 r., sygn. akt I KZP 58/99, OSNKW 2000, nr 3-4, poz. 23.

- przesłanki do przeprowadzenia przeciwko osobie postępowania w trybie przyspieszonym,
- niemożność ustalenia jej tożsamości.

W tym miejscu należy dostrzec stosunkowo nowe podstawy prawne zatrzymania wprowadzone w art. 244 kpk § 1 a oraz w § 1 b, a dotyczące zatrzymania sprawcy przemocy w rodzinie. I tak Policja ma prawo zatrzymać podejrzanego o przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, jeżeli zachodzi obawa, że podejrzany ponownie popełni przestępstwo. Przy czym zatrzymanie to staje się obligatoryjne (obowiązkowe) w sytuacji, gdy przestępstwo zostało popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu. Konsekwencją powyższych zmian ustawodawczych była zmiana w ustawie o Policji, w której funkcjonariusz Policji został upoważniony do zatrzymania sprawcy przemocy w rodzinie stwarzającego bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego.

Zatrzymanie na żądanie organów procesowych to kolejny rodzaj zatrzymania, które można stosować tylko w celu przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej do prokuratora.

Odrębne regulacje odnośnie zatrzymania przewiduje Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Zgodnie z art. 45 § 1 k.p.s.w. sprawca wykroczenia może zostać zatrzymany tylko na gorącym uczynku popełnienia wykroczenia lub bezpośrednio potem, jeżeli zachodzą podstawy do zastosowania wobec niego postępowania przyspieszonego lub gdy nie można ustalić jego tożsamości.⁸ Nadto ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich przewiduje podstawy prawne zatrzymania nieletniego w przypadku uzasadnionego popełnienia przez niego czynu karalnego⁹.

Gwarancje procesowe zatrzymanego

Termin „gwarancje procesowe” oznacza przewidziane w prawie środki mające na celu ochronę określonych praw i interesów

⁸ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach wykroczenia (Dz. U. 2008, Nr 133, poz. 848 ze zm.).

⁹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. 2010, Nr 33, poz. 178 ze zm.).

w procesie karnym. Za takie środki należy zatem rozumieć bądź konkretne przepisy ustaw, bądź zasady prawne które można sformułować na podstawie tych przepisów, bądź inne normy prawne, które wynikają wprost lub pośrednio z przepisów ustawy bądź wreszcie całe instytucje danego systemu prawnego. W doktrynie procesu karnego rozróżnia się gwarancje procesowe, które chronią ogólniejsze interesy zwane gwarancjami wymiaru sprawiedliwości, ustanowione w celu prawidłowej realizacji prawa karnego materialnego i obok nich wyróżnia się gwarancje praw i interesów poszczególnych uczestników procesu¹⁰. Z szeregu tych drugich przedmiotem zainteresowania na potrzeby niniejszego opracowania będą gwarancje praw zatrzymanego. I tak wiążące wskazania dotyczące jego sytuacji w procesie karnym wynikają przede wszystkim z postanowień Konstytucji RP¹¹.

Zasadnicze znaczenie ma tu jednak art. 41 Konstytucji RP, który zapewnia każdemu nietykalność osobistą i wolność osobistą, a ograniczenie lub pozbawienie tych wolności może nastąpić tylko na podstawie i w trybie przewidzianym w ustawie (ust. 1). Każdy pozbawiony wolności – nie na podstawie wyroku sądowego – ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia (ust. 2). Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien być on w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami (ust. 3). Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny (ust. 4), zaś każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania (ust. 5). Oprócz wyżej wskazanych konstytucyjnych gwarancji ochrony wolności osobistej w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, zawarto prawo do obrony, które służy także osobie zatrzymanej.

¹⁰ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 479; podobnie K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008, s. 29; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2009, s. 55.

¹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.).

Coraz większy wpływ na określenie uprawnień procesowych zatrzymanego i jego faktyczną sytuację w postępowaniu karnym wywierają zobowiązania Polski wynikające z umów międzynarodowych, a przede wszystkim z Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 roku¹² oraz Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku¹³. Przy czym większość środków gwarancyjnych przewidzianych w Pakcie i Konwencji pokrywa się, a niektóre ich sformułowania niemal dosłownie się powtarzają.

W aktualnie obowiązującym Kodeksie postępowania karnego wyeksponowano gwarancje osób zatrzymanych, rozbudowując je i uściślając. Zasadniczo rozwijają one konstytucyjne gwarancje praworządowego zastosowania zatrzymania. Przede wszystkim należy tu wskazać służące zatrzymanemu: prawo do informacji (art. 244 k.p.k.) i umożliwienie kontaktu z adwokatem (art. 245 k.p.k.). Zatrzymanego należy natychmiast poinformować o przyczynach zatrzymania oraz o przysługujących mu prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata, oraz wysłuchać go. Osobie, która była niewątpliwie niesłusznie zatrzymana, służy od Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, wynikłą z wykonania względem niej zatrzymania (art. 552 § 4 kpk.)

Szereg uprawnień osoby zatrzymanej wynika z przepisów art. 15 ust. 5 i 6 Ustawy o Policji, która odnosi je nie tylko do zatrzymania prewencyjnego, ale i do zatrzymania procesowego, wymienionego w art. 15 ust. 1 pkt. 2 tej ustawy. Chodzi tu o m.in. o prawo żądania badania lekarskiego, udzielenia zatrzymanemu pierwszej pomocy medycznej, poszanowania jego godności i ochrony dóbr osobistych przy wykonywaniu czynności zatrzymania.

¹² Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 r. (Dz. U. 1997, Nr 38, poz. 167 ze zm.).

¹³ Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. 1993, Nr 61, poz. 284 ze zm.).

Zażalenie na zatrzymanie

Prawo złożenia zażalenia do sądu na zatrzymanie (art. 246 kpk) jest niewątpliwie najważniejszą gwarancją ochrony praw osoby zatrzymanej¹⁴. Z drugiej strony jest także formą kontroli sądowej postępowania przygotowawczego¹⁵.

Prawna regulacja kontroli zatrzymania znalazła unormowanie w przepisach aktu najwyższej rangi w hierarchii źródeł prawa – w Konstytucji RP z 1997 r., a ściślej w art. 41, zaś sądową kontrolę zatrzymania zapewniono w art. 246 k.p.k. Regulacja ta nie w pełni odpowiada standardom międzynarodowym ochrony praw i wolności człowieka. Zarówno art. 9 MPPOiP oraz art. 5 EKPC obok możliwości odwołania się przez osobę pozbawioną wolności do sądu w celu zbadania legalności zatrzymania wymagają, aby zatrzymany został niezwłocznie postawiony przed sądem albo inną osobą sprawującą władzę sadowniczą. Instytucja ta nazywana *habeas corpus act* umożliwia przeprowadzenie sądowej kontroli nie na skutek rozpoznania zażalenia wniesionego przez zatrzymanego, ale na skutek realizacji ciężącego na organie zatrzymującym ustawowego obowiązku doprowadzenia zatrzymanego do sądu.

Przed uchwaleniem przez sejm ustawy z dnia 29 maja 1989 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach, oraz innych ustaw zatrzymanie nie podlegało w ogóle kontroli sądowej, a oceniano jedynie zasadność tymczasowego aresztowania¹⁶. Już od lat 70. w doktrynie procesu karnego dostrzegano potrzebę sądowej kontroli także zatrzymania. Zanim jednak wprowadzono do kodeksu postępowania karnego taką możliwość, poszukiwano jej na drodze procesu cywilnego, w trybie powództwa o ochronę dóbr osobistych (art. 23 i 24 k.c.).

Mając na uwadze wyszczególnione w literaturze rodzaje zatrzymania powstaje pytanie, które z nich są objęte prawem do złożenia zażalenia. Jeszcze do niedawna przyjmowano, że zakre-

¹⁴ Zob. S. Pikulski, K. Szczechowicz, *Zatrzymanie...*, op. cit., s. 32.

¹⁵ Zob. też A. Kaftal, *Kontrola sądowa postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1974.

¹⁶ Ustawa z dnia 29 maja 1989 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach, oraz innych ustaw (Dz. U. 1989, Nr 34, poz. 180).

sem gwarancji przewidzianych w kodeksie postępowania karnego dla osób zatrzymanych, w tym prawem do zażalenia na zatrzymanie, nie są objęte osoby zatrzymane na podstawie innych aktów prawnych. Aktualnie zażalenie przysługuje na zatrzymanie właściwe (art. 244 k.p.k.) jak i na zarządzone przez prokuratora (w trybie art. 247 § 2 k.p.k.), ale także na zatrzymanie dokonane w trybie Ustawy o Policji. Ponadto nowelizacja Ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi dodała do jej art. 40 przepisy ust. 3a-3c, z których wynika że na zatrzymanie w izbie wytrzeźwień przysługuje zażalenie do sądu i ma ono analogiczny zakres, jak zażalenie przewidziane w art. 246 k.p.k. oraz jest rozpoznawane według reguł z k.p.k. Aktualnie zatem również osoby zatrzymane na podstawie Ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi mogą odwołać się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności pozbawienia wolności.

Porównując rozwiązania przyjęte na gruncie ustawy karno-procesowej w zakresie zażalenia na zatrzymanie z przewidzianymi w innych aktach prawnych, należy dostrzec, iż Konstytucja RP (art. 41 ust. 1) stanowi o możliwości odwołania się do sądu jedynie w celu ustalenia legalności pozbawienia wolności, podobnie stanowi MPPOiP oraz EKPC, tymczasem art. 246 k.p.k. szerzej reguluje kryteria kontroli zatrzymania, bowiem wyróżnia oprócz legalności jeszcze zasadność i poprawność wykonania zatrzymania. Wydaje się, że słusznie zauważono w literaturze przedmiotu, iż przepisy Konstytucji RP to normy o charakterze generalnym, więc ustanawiają ogólną regułę kontroli legalności zatrzymania, zaś przepisy ustawy karno-procesowej rozszerzają zakres kontroli o kwestię zasadności i poprawności wykonania zatrzymania.

Zgodnie zatem z treścią art. 246 § 1 k.p.k. zatrzymany w zażaleniu może domagać się zbadania:

- zasadności zatrzymania,
- legalności zatrzymania,
- prawidłowości jego wykonania.

W Kodeksie postępowania karnego kryteria te nie zostały sprecyzowane. Wydaje się, że pierwsze dwa odnosić należy do problematyki dopuszczalności. Biorąc pod uwagę kryterium le-

galności sąd winien zwrócić uwagę na legitymację organu, który dokonał zatrzymania, czas jego trwania i prawną możliwość jego zastosowania.

Zasadność zatrzymania wiąże się z istnieniem faktycznych podstaw podejrzenia popełnienia przestępstwa i celowością zastosowania zatrzymania w stosunku do konkretnej osoby. Ponadto zasadność należy łączyć z istnieniem odpowiedniej podstawy dowodowej do dokonania tej czynności, w tym danych uzasadniających przypuszczenie popełnienia przestępstwa przez zatrzymywanego. Podstawa dowodowa musi jednocześnie wskazywać na istnienie innych warunków zastosowania tej instytucji tj. m.in. obawy ucieczki, ukrycia się osoby, zatarcia przez nią śladów przestępstwa, bądź musi zachodzić niemożność ustalenia jej tożsamości. Prawidłowość wykonania dotyczy natomiast jedynie sfery wykonawczej.

Prawidłowość zatrzymania to z kolei poprawność dokonania poszczególnych, wymaganych przez ustawę czynności, związanych z zatrzymywaniem, a więc konieczność udzielenia informacji i pouczeń, a także sporządzenia protokołu z dochowaniem jego wymogów określonych w art. 244 § 3 k.p.k., w tym doręczenia zatrzymanemu jego odpisu. Kontroli podlega tu także sposób dokonania tej czynności przez zatrzymującego (np. zbędne użycie siły fizycznej lub pałki, obraźliwe traktowanie zatrzymanego, wyrządzenie szkód w mieniu itd.).

Kontrola zasadności i legalności jest uznawana za kontrolę merytoryczną, zaś kontrola formalna to badanie prawidłowości wykonania zatrzymania, warunków pobytu, prawidłowości prowadzonej dokumentacji. Zauważyć także należy, iż żądanie zbadania zasadności i legalności zmierza do zwolnienia zatrzymanego, natomiast badanie prawidłowości wykonania zmierza do stwierdzenia i wytknięcia przez sąd niewłaściwego sposobu wykonania tego środka.

Istotnym zagadnieniem jest kontrola sądowa czasu trwania zatrzymania. Kodeks postępowania karnego przewiduje ścisłe ramy czasowe dla zatrzymania właściwego (art. 248 k.p.k.). Zatrzymanego należy natychmiast zwolnić, gdy:

- ustanie przyczyna zatrzymania,

- jeżeli w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przez uprawniony organ nie zostanie on przekazany do dyspozycji sądu wraz z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania,
- jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania go do dyspozycji sądu nie doręczono mu postanowienia o zastosowaniu wobec niego tymczasowego aresztowania,
- na polecenie sądu lub prokuratora.

Ważnym jest, że ponowne zatrzymanie osoby podejrzanej na podstawie tych samych faktów i dowodów jest niedopuszczalne.

W związku z trybem rozpoznania zażalenia należy zauważyć, iż legitymacja prawna do wniesienia tego środka zaskarżenia przysługuje jedynie zatrzymanemu. Z powodu braku definicji legalnej „zatrzymanego” określa się go jako osobę, wobec której zastosowano środek przymusu polegający na krótkotrwałym pozbawieniu wolności.

Rozpoznanie zażalenia następuje na zasadach przewidzianych w rozdziale 50 k.p.k. ze zmianami wynikającymi z przepisów rozdziału 27 k.p.k., które stanowią tu *lex specialis*. Kodeks postępowania karnego nie reguluje szczegółowo kwestii terminu do wniesienia zażalenia – należy zatem sięgnąć do rozdziału traktującego ogólnie o zażaleniu i art. 460 k.p.k., zgodnie z którym zażalenie wnosi się w terminie 7 dni od zatrzymania. Zażalenie przekazuje się niezwłocznie sądowi rejonowemu miejsca zatrzymania lub prowadzenia postępowania, który jest właściwy do jego rozpoznania i który również niezwłocznie je rozpoznaje (art. 246 § 2 k.p.k.). Określenie „niezwłocznie” oznacza „tak szybko, jak to tylko możliwe w danej sytuacji”. Gwarancja ta jest o tyle istotna, gdyż w razie jej niezachowania może mieć miejsce sytuacja, w której okres zatrzymania upłynie jeszcze przed rozpoznaniem wniesionego zażalenia. Spowoduje to utratę jego realnego znaczenia, gdyż zatrzymany nie osiągnie celu jakim jest jak najszybsze wyjście na wolność. W takim wypadku postanowienie sądu wydane po rozpoznaniu zażalenia może mieć znaczenie dla potencjalnego postępowania w przedmiocie odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie.

Jeżeli zatrzymanie przerodziło się w zastosowane przez sąd tymczasowe aresztowanie (art. 250 k.p.k. w zw. z art. 248 § 1

k.p.k.), na które złożono zażalenie tak, że doszło do zbiegu zażeń na zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie i gdy sąd nie zdąży rozpoznać zażeń na zatrzymanie przed wpłynięciem do tego samego sądu, w tej samej sprawie, co do tej samej osoby, zażeń na tymczasowe aresztowanie, wówczas obydwa zażenia mogą być rozpoznane łącznie (art. 246 § 5 k.p.k.). Oznacza to, że oba zażenia może wówczas rozpoznać sąd odwoławczy wobec sądu, który zastosował tymczasowe aresztowanie, a prezes sądu rejonowego przekazuje oba te środki sądowi odwoławczemu, chyba że sąd rejonowy w trybie art. 463 § 1 k.p.k. uwzględni zażalenie na zatrzymanie. Właściwym do rozpoznania obu zażeń łącznie jest sąd właściwy do rozpoznania zażenia na postanowienie o tymczasowym aresztowaniu. Ponieważ podstawy ogólne i przesłanki tymczasowego aresztowania i zatrzymania są różne obydwie kwestie są rozstrzygane odrębnie, co znajduje odzwierciedlenie w wydanym orzeczeniu. Ustawa nie zabrania jednak odrębnego rozpoznania obu zażeń – jednego przez sąd rejonowy, drugiego przez odwoławczy – okręgowy.

Odnosząc się do właściwości miejscowej sądu do rozpoznania zażenia na zatrzymanie, to w tym zakresie decyduje miejsce zatrzymania lub miejsce prowadzenia postępowania. Ustawodawca wskazał dwa kryteria dotyczące ustalenia właściwości miejscowej, nie czyniąc żadnych preferencji. Wydaje się, że miejsce prowadzenia postępowania winno decydować w sytuacji, kiedy to postępowanie zostało wszczęte. W doktrynie zauważono problem, jaki może powstać w sytuacji, kiedy to już po wszczęciu postępowania przygotowawczego organ procesowy dokona zatrzymania osoby w warunkach niecierpiących zwłoki i w dodatku w miejscu odległym od miejsca, w którym siedzibę ma prokurator prowadzący postępowanie. Pojawia się pytanie, do którego z sądów wówczas Policja powinna przekazać zażalenie, czy do sądu rejonowego miejsca zatrzymania czy raczej do sądu właściwego ze względu na prowadzone postępowanie mimo, że przykładowo znajduje się on kilkaset kilometrów od miejsca zatrzymania. Za tym drugim rozwiązaniem opowiadają się między innymi A. Ludwiczak, R. A. Stefański. Gdyby wziąć pod uwagę interes osoby zatrzymanej i nakaz niezwłocznego rozpoznania zażenia uznać by należało, że rozwiązanie powyższe jest błędne. Jednak jak za-

uważają A. Ludwiczek, R. A. Stefański w wielu sytuacjach sąd miejsca zatrzymania i tak nie mógłby niezwłocznie przystąpić do rozpoznania zażalenia z powodu braku materiałów niezbędnych do wydania merytorycznej decyzji, musiałyby więc żądać przesłania przedmiotowych akt, co z pewnością już spowodowałoby pewne opóźnienie.

Przepisy rozdziału 27 k.p.k. nie przewidują odrębnych regulacji dotyczących forum rozpoznania sprawy, będą więc miały tu zastosowanie ogólne przepisy. Sąd rozpoznaje zażalenie na posiedzeniu (art. 95 k.p.k.) jednoosobowo (art. 30 k.p.k.). Zwrócić należy uwagę, iż art. 246 k.p.k. § 1 i 2 oraz art. 464 k.p.k. zostały uznane przez TK w wyroku z dnia 6 grudnia 2004 roku za niezgodne z art. 45 ust.1, art. 41 ust. 2 zd. pierwsze i art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, w zakresie w jakim nie gwarantują zatrzymanemu lub jego obrońcy bądź pełnomocnikowi wzięcia udziału w posiedzeniu sądu¹⁷. W związku z tym ustawą z dnia 7 lipca 2005 roku o zmianie ustawy k.p.k., art. 464 k.p.k. zmieniono i dopuszczono na jego podstawie udział stron, obrońców i pełnomocników, w posiedzeniu zażaleniowym w kwestii zatrzymania, z zastosowaniem do pozbawionego wolności zatrzymanego odpowiednio art. 451 k.p.k. czyli doprowadzenia go na posiedzenie na jego wniosek¹⁸. Powyższa regulacja pozostaje w zgodzie z najnowszym orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w którym podkreśla się, że sądowa kontrola legalności pozbawienia wolności powinna być przeprowadzona z zachowaniem podstawowych gwarancji *fair trial*, a do nich należy zasada równości broni, nakazująca między innymi zapewnienie stronom równego udziału w postępowaniu kontrolnym, a tym samym równych możliwości zaprezentowania swoich argumentów¹⁹.

¹⁷ Wyrok TK z dnia 6 grudnia 2004 r., SK 29/04, Dz. U. Nr 264, poz. 2641.

¹⁸ Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 2005, Nr 169, poz. 1416), która weszła w życie 21 września 2005 roku.

¹⁹ Porównaj chociażby wyroki ETPC: z 24 października 1979 r., w sprawie 6301/73 Winterwerp przeciwko Holandii; z 12 maja 1982 r., w sprawie 13770/8 Megyeri przeciwko Niemcom, z 25 marca 1999 r., w sprawie 31195/96 Nikolowa przeciwko Bułgarii, <http://www.echr.coe.int>.

Treść orzeczenia sądu rozpoznającego zażalenie na zatrzymanie właściwe zależy od dokonanych ustaleń i od sytuacji zatrzymanego²⁰:

- w razie uznania, że zatrzymanie było bezzasadne, nielegalne, a zatrzymany jest nadal pozbawiony wolności, sąd zarządza natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego (art. 246 § 3 k.p.k.) oraz zawiadamia o tym prokuratora i organ przełożony nad organem, który dokonał zatrzymania (art. 246 § 4 k.p.k.),
- jeżeli sąd stwierdzi wyłącznie nieprawidłowości w wykonaniu zatrzymania, daje satysfakcję moralną zatrzymanemu, zawiadamiając o tym prokuratora i organ przełożony nad tym, który dokonał zatrzymania (art. 246 § 4 k.p.k.),
- w sytuacji, gdy zatrzymany już został zwolniony i bezprzedmiotowe jest zarządzenie jego zwolnienia, sąd post factum stwierdza bezpodstawność lub nielegalność zatrzymania albo nieprawidłowość zatrzymania i zawiadamia o tym prokuratora oraz organ przełożony nad organem, który dokonał zatrzymania (art. 246 § 4 k.p.k.),
- jeżeli uchybienie w obu wyżej przedstawionych sytuacjach polegało na nieprawidłowościach wykonania zatrzymania, stwierdza ich zaistnienie; dopiero jednak gdy miały one charakter poważnych nieprawidłowości, zawiadamia o tym prokuratora i organ przełożony nad organem, który dokonał zatrzymania (art. 246 § 4 k.p.k.).

Uwagi końcowe

Zatrzymanie jest jednym ze środków przymusu przewidzianych w Kodeksie postępowania karnego z 1997 roku. Wiąże się ono z krótkotrwałym pozbawieniem wolności, a zatem bezspornie ingeruje w wolność osobistą. Prawo do sądowej kontroli zatrzymania z pewnością należy postrzegać, jako kluczową gwarancję spośród wszystkich przysługujących zatrzymanemu uprawnień

²⁰ R. A. Stefański, *Środki zapobiegawcze w nowym kodeksie postępowania karnego*, Warszawa 1998, s. 262-263; L. Paprzycki, *Sądowa kontrola zatrzymania*, „Nowe Prawo” 1989, nr 9, s. 45.

procesowych. Ma ono stanowić barierę przed nielegalnym stosowaniem tego środka i zapobiec jego nadużywaniu przez organy procesowe. Z tego powodu szczególnej wagi nabiera rola sądu w zakresie kontroli legalności, zasadności i prawidłowości wykonania zatrzymania.

Bibliografia

1. Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984.
2. Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2009.
3. Kaftal A., *Kontrola sądowa postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1974.
4. Kalinowski S., *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1981.
5. Marszał K., *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008.
6. Paprzycki L., *Sądowa kontrola zatrzymania*, „Nowe Prawo” 1989, nr 9.
7. Pikulski S., Szczechowicz K., *Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w świetle praw i wolności obywatelskich*, Olsztyn 2004.
8. Stefański R. A., *Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 10.
9. Stefański R. A., *Środki zapobiegawcze w nowym kodeksie postępowania karnego*, Warszawa 1998.
10. Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1985.